

ВИВЧЕННЯ ВІКТИМНОСТІ У СПІВРОБІТНИКІВ ДСНС

Як правило, будь-яка надзвичайна ситуація пов'язана з небезпекою для життя і здоров'я людини і це цілком закономірно викликає у неї почуття страху, розгубленості, часто визначає неадекватну поведінку. Емоційні реакції, що виникають у зв'язку з побоюваннями за своє життя і життя оточуючих, є результатом впливу сильних подразників, що неминуче виявляються при всіх стихійних лихах, катастрофах і великих аваріях. Невміння діяти в складній ситуації і виникнення страху змушує людину вести себе неправильно.

Опиняючись в положенні жертви надзвичайних обставин людина, може надовго позбавитися здатності до раціональних вчинків та дій [6]. Слід визначити той факт, що початково віктимність як суто психологічне явище розглядалася лише з позицій погляду на суб'єкта як можливої жертви злочину, що своєю поведінкою "сприяє" реалізації такого негативного життєвого сценарію; втім подальші дослідження в цій області дещо розширили це поняття – віктимність в більш широкому сенсі стала розглядатись як схильність особистості "реалізуватися" в ролі потерпілого в будь-якій критичній ситуації (необов'язково пов'язаній з криміногенним фактором) – тобто проєцируючи на себе роль жертви, самому ставати нею [7]. Особливо такі життєві "реалізації" притаманні людям, в професійній діяльності яких спостерігаються елементи ризику і постійної емоційної напруги. Тож останнім часом виник певний інтерес до вивчення та дослідження схильності до проявів віктимної поведінки у працівників МВД та – в значно меншій мірі – ДСНС. Віктимність співробітників ДСНС (або професійна віктимність співробітників ДСНС) – це сукупність особистісних передумов, якостей і елементів професійної невідповідності, що визначають схильність і потенційну можливість для працівника, виконуючого службові обов'язки в ситуаціях реальної небезпеки різної модальності (пожежі, техногенної катастрофи, стихійного лиха та ін.) стати жертвою, понести певні фізичні і психологічні втрати, отримати тілесні ушкодження або поранення різного ступеню тяжкості [5]. Віктимність, з одного боку, включає в себе негативні характеристики особистісних якостей і станів індивіда, його професійно-психологічної підготовленості, що збільшують ступінь уразливості і схильності співробітників до нещасних випадків і, з іншого боку, суто психологічні характеристики, що відображають вік, стать, освіту, життєвий досвід, заняття "небезпечною" професією та ін. [1] Загалом віктимна поведінка відображає практичну реалізацію потенційної віктимності рятувальника при виконанні службових обов'язків в небезпечних ситуаціях: вона репрезентується або в необережній, тактично безграмотній, непрофесійній поведінці в умовах об'єктивно небезпечної ситуації, або ж в "конструюванні" такої небезпечної ситуації своєю поведінкою (тобто "примірювання" стану жертви до себе) – в будь-якому випадку такі прояви можуть бути небезпечними для здоров'я (навіть життя) самого співробітника служби з надзвичайних ситуацій [4]. Розробка методів дослідження віктимності особистості повинна стимулювати комплексний підхід, який забезпечує охоплення основних психологічних процесів, що детермінують прояви віктимності: 1) моти-ваційно-цільових; 2) когнітивних; 3) комунікативних; 4) емоційних; 5) регуляторних (вольових). Взаємодія зазначених психологічних процесів і властивостей особистості і складає психологічний механізм віктимності і віктимізації [5]. Відповідно до цілей дослідження нами було обрано три наступні методики: 1) тест О. Андроннікової на виявлення схильності до віктимної поведінки; 2) методика вимірювання рівня тривожності Дж.Тейлора (адаптація В.Норакідзе); Базовим контингентом досліджень стали 40 осіб – співробітників ДСНС; причому при проведенні досліджень в якості особливої умови було обрано особовий склад караулів (тобто в опитуванні приймали участь особи, які неодноразово знаходилися в умовах надзвичайних ситуацій). Всі проведені дослідження порівнювались у

співвідношенні до аспектів проявів віктимності з метою встановлення зв'язку між останніми та певною психофізіологічною складовою суб'єктів. Загальний аналіз анкет тесту на схильність до віктимної поведінки показав, що за майже всіма шкалами переважна більшість опитуваних показала результати в межах норми; кількість показників вище і нижче норми варіюється в залежності від шкал (відповідно до аналізу кожної шкали окремо). Як можна помітити з результатів обробки анкет, високий рівень за шкалами агресивної віктимної поведінки та ініціативної віктимної поведінки виявився характерно високим для усієї групи опитуваних, причому однакові показники виявилися у респондентів як різних вікових категорій, так і маючих різний стаж роботи за даним фахом. Поясненням такому явищу, з нашої точки зору, може бути специфічність професійної діяльності рятувальника, а саме наявність ризиків для життя та здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій, а також реалізація в цих умовах певного типу поведінки (жертвовної, соціально схваленої і очікуваної чи то прогнозованої). За іншими показниками результати в межах норми спостерігаються у всієї групи респондентів (за незначними винятками по кожній шкалі окремо) – тобто в загальному плані ми можемо говорити про досить стабільний, середній рівень віктимності, що є цілком нормативним показником для рятувальника. Певним критерієм прояву віктимності є і рівень тривожності: він пов'язаний з проявами віктимності, тож ми вважали за доцільне проводити тестування на виявлення ступені тривожності в комплексі з тестуванням на віктимність. Детальний аналіз підрахунків результатів тестів за шкалою тривоги в цілому говорить про переважно загальний середній рівень тривожності опитуваних. Порівняння співвідношень шкал за певними показниками показує взаємозв'язок рівня тривожності з різними моделями проявів віктимності: так, зі зниженням тривожності зростають показники рівня шкал агресивної та гіперсоціальної віктимної поведінки (у нашому дослідженні саме показники цих шкал досягають високого рівня), а також схильність до самознищуючої віктимної поведінки. Такі результати, на наш погляд, не можна вважати обнадійливими, адже вони свідчать про цілком ймовірну вірогідність виникнення нещасних випадків як в процесі виконання професійних обов'язків, так і в загальному плані (соціальний аспект). Обмеженість проведених досліджень незначною (в плані висвітлення проблеми взаємозв'язку віктимних проявів з всебічними аспектами буття особистості) кількістю отриманих даних не дозволяють створити повну картину причин виникнення віктимності в сфері професійної діяльності співробітників ДСНС. Однак проведені опитування та аналіз їх результатів дає можливість говорити про тісний зв'язок реалізації певних моделей віктимної поведінки з особистісними, психофізіологічними аспектами життя суб'єкта.

Цитована література 1. Андронникова О.О. Виктимное поведение подростков: факторы возникновения и профилактика: монография. – Новосибирск: НГИ, 2005. 2. Берулава Г.А., Берулава М.М., Боташева З.С., Непша О.В., Сагилян Э.М., Славская Н.В. Роль стереотипов психической активности в развитии личности / под общ. ред. Г.А. Берулава. – М., 2010. 3. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. – СПб., 2008. 4. Падун М.А., Котельникова А.В. Модификация методики исследования базисных убеждений личности Р. Янофф-Бульман // Психологический журнал. – 2008. – С. 29. 5. Руденский Е.В. Дефект социализации личности как базовая категория виктимологии образования. – Новосибирск, 2004. 6. Туляков В.А. Общая характеристика виктимологической политики в современных условиях. Одесса, 2000. 7. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972.